

Кобильнік Лілія Миколаївна
Кандидат психологічних наук, доцент
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

1.17. Особливості самоствавлення підлітків від батьківських установок

Однією з найактуальніших проблем сучасної психологічної науки і практики є дослідження самоствавлення і його ролі у розвитку гармонійної особистості. У сучасній психології відсутній єдиний підхід щодо визначення такого феномену як самоствавлення, хоча означена проблема активно вивчається вітчизняними та зарубіжними психологами. М. О. Бердяєв, Д. Й. Фельдштейн, В. О. Ядов визначають самоствавлення як самосвідомість. Знак рівняння між самоствавленням і самооцінкою ставлять М. Розенберг і В. Ф. Сафін. Інтегративною самооцінкою називають самоствавлення Р. Бернс, С. Куперсміт, М. І. Лісіна, Г. Каплан, Х. Маркус, І. С. Кон та акцентують увагу на тому, що це перш за все самоповага. Із самосприйняттям зв'язують любов до себе Д. Марвел і К. Роджерс. Любов до себе – це самосприйняття у Д. Марвела і Л. Уеллса. Поєднують становлення самоствавлення як емоційно-цілісної складової «Я-концепції» у своїх роботах Р. Бернс, І. С. Кон, В. В. Горбатих та інші. І, нарешті, І. С. Кон, Н. І. Сарджвеладзе, В. В. Столін розглядають самоствавлення як систему установок, спрямованих на себе [5; 11]. Резюмуючи ці концепції можна визначити самоствавлення як почуття, спрямоване на свою особистість. І якщо воно позитивне, то ми бачимо в людині любов до себе, самоповагу, емпатію до свого «Я», сприйняття себе як цінність.

Основою основ позитивного самосприйняття є дитячо-батьківські відносини і, якщо в ранньому віці це перш за все схвалення дитини батьками, то у підлітковому – це вже самооцінка і оцінка інших людей, у тому числі батьків. На сучасному етапі є багато досліджень присвячених ролі батьків у самоствавленні підлітків, більше ролі матері ніж обох батьків. Сучасність диктує нові зміни у дослідженні батьківських установок: швидко змінюваний світ, багато неповних сімей, зміна сімейних стереотипів і традицій, тому тема не перестає бути актуальною.

Таким чином, теоретична актуальність дослідження важлива тим, що самоствавлення займає ключову роль у розвитку

особистості, а практична в тому, що результати дослідження можна використовувати в психодіагностичній та консультативній роботі.

Мета нашої роботи полягала у вивченні особливостей самоставлення підлітків із усвідомленням ними характеру батьківських установок. Формування особистості – це складний процес соціального розвитку людини, становлення її як суб'єкта діяльності, члена суспільства, громадянина. Відбувається цей процес завдяки засвоєнню гуманітарних дисциплін, виховному впливу сім'ї, школи, суспільства, взаємодії з мистецькими явищами, здатності людини пристосовуватися до зовнішнього оточення, участі у громадському житті, свідомій її підготовці до самостійного дорослого життя.

Всі сторони особистості виявляються і формуються тільки в діяльності і у відносинах з іншими людьми. Ця закономірність дає нам можливість розглядати особистість не як пасивний об'єкт впливу середовища і виховних впливів, а як суб'єкта взаємодії з середовищем та іншими суб'єктами. Вирішальне значення в розвитку особистості має її власна активність, характер її діяльності та відносин до себе і світу. Цей факт виділяє самоставлення як значущу категорію психологічної науки і, разом з тим, вагомою категорією для характеристики особистості. Самоставлення – важливий компонент і складова в структурі цілісності особистості, в діяльності і самосвідомості. Самоставлення виступає ключовим фактором в процесі формування і розвитку особистості, завдяки йому відбувається оцінювання та прийняття чи неприйняття власного «Я».

Взаємовідносини з батьками є вагомим фактором розвитку і суттєвим чинником формування особистості дитини в процесі її виховання і зростання. Проблема батьківських установок та їх впливу на розвиток особистості дитини, її соціалізацію було вивчено багатьма авторами. Такі дослідники як О. О. Бодальов, В. В. Столін, А. В. Петровський, В. А. Кан-Калік, О. Б. Орлов, О. Бондарчук визначають батьківські установки як сталі засоби реагування дитини, стереотипи сприйняття дитини і емоційного відношення до неї з боку батьків [9; 8; 4; 7; 2]. Різні теорії об'єднують визнання того впливу, які надає сім'я, виховні стратегії і батьківські установки на формування особистісних якостей дитини. Також підкреслюється важливість власного дитячого досвіду батьків, на підставі якого формуються їх власні батьківські установки. Крім того, в дослідженнях показана цінність емоційної взаємодії з

дитиною, включеність в стосунки, вміння бути з нею в контактї. Загалом, дослідження в царинї батьківських установок є актуальними, оскільки спосіб і характер взаємодії всередині сім'ї багато в чому визначає розвиток особистості кожної окремої дитини, і як наслідок суспільства в цілому.

Більшість авторів відзначають, що найбільш критичним у формуванні самоставлення є підлітковий вік (І. С. Кон, В. С. Мухіна, І. Г. Андрєєва та ін.). Це обумовлено тим, що неоднозначність і суперечливість розвитку підлітків на даному віковому етапі характеризується різними аспектами: численні обмеження, властиві даному віку, і поява нової потреби бути дорослим, – вимагають від підлітка чималої роботи над собою, а головне над ставленням до себе [5; 3].

Розвиток самоставлення характеризується етапністю та поступовим структурно-функціональним ускладненням, котре посилюється у підлітковому віці, коли власний фізичний образ здійснює вагомий вплив. Підліток коливається між позитивним полюсом еґо-ідентичності та негативним полюсом плутанини ролей. Завдання полягає у тому, щоб поєднати всі наявні до цього часу знання про самих себе та інтегрувати ці чисельні образи «Я» в особистісну ідентичність, яка ґрунтується на минулому та проектує майбутнє. Л. С. Виготський дає дуже ґрунтовне визначення особистості: «Особистість – це те, чим людина стає для самої себе з людини в собі, через те, ким вона стає для інших» [6]. Особистість як цілісна система досягає напруженого, неврівноваженого стану, який є готовністю до переходу системи в іншу, вищу форму єдності, бо цей момент напруження і готовності до переходу відповідає хронологічно початку підліткової кризи.

Якщо в підлітковому віці спотворені елементи самосвідомості, то це робить дуже істотний вплив на поведінку підлітків. Оцінюючи себе, свої можливості і особисті якості підлітки формують ставлення до себе, що є провідним чинником психологічного благополуччя особистості даного віку. Багато вчених (І. Г. Андрєєва, І. С. Кон, Л. А. Рєгуш, О. В. Хухлаєва та інші) відзначають, що позитивне ставлення до себе є благополучним фактором для психічного здоров'я і для функціонування в суспільстві. Автори стверджують, що головний компонент «Я-концепції» – це самоставлення, в основі якого знаходиться рефлексія й аутосимпатія, самоприйняття, самоповага, самоцінність, самооцінка, самовпевненість. Перераховані

характеристики здатні об'єднуватися в позитивне і негативне ставлення до себе. Позитивне ставлення до себе є істотним чинником, який веде до успішної самореалізації.

Негативне ставлення до себе властиво підліткам, залежним від думки оточуючих і зовнішніх обставин. Дані підлітки характеризуються закритістю, мають низьку самооцінку, їм властива демонстрація своїх негативних якостей. Спотворене ставлення до себе проявляється в тому, що підлітки не готові змінювати що-небудь у своєму житті. Такі підлітки відчують себе неповноцінними і збитковими. Свою особистість вони намагаються затвердити за рахунок оточуючих, звідси – тенденція до маніфестації себе в різних формах і бажання виділитися серед однолітків. Негативний полюс у формуванні ставлення до себе породжує труднощі соціалізації, які заважають розвитку підлітка як у внутрішніх, так і в зовнішніх аспектах життєдіяльності. У свою чергу, ці труднощі впливають на розвиток характерологічних особливостей особистості підлітка, які можуть служити поштовхом до девіантної поведінки [3; 10].

Для вивчення характеру батьківських установок нами була застосована методика вивчення батьківських установок PARI (Parental Attitude Research Instrument, PARI). Для діагностики самоставлення старших підлітків була використана методика дослідження самоставлення С. Р. Пантілєєва (MIC). Данні, отримані по кожному дослідженню проходили перевірку на наявність взаємозв'язку за допомогою кореляційного аналізу r – Спірмена. В якості емпіричного об'єкта дослідження виступили підлітки у кількості 54 особи віком від 14 до 16 років, з них 25 юнаків і 29 дівчат і батьки, в основному матері у кількості також 54 особи.

Проведене емпіричне дослідження дозволило нам виявити три показника самоставлення які потребують психологічного втручання. Це шкали: «самообвинувачення», «внутрішня конфліктність» та «дзеркальне Я». Також ми виділили три показника батьківських установок з найбільшим рівнем значення. Це: товариські відносини між батьками та дітьми, вербалізація та надавторитет батьків, а також із найнижчим рівнем значення це – надавторитет батьків та домінування матері, ухилення від конфлікту та строгість батьків.

Кореляційний аналіз дав ясну картину із якими батьківськими установками пов'язаний рівень значень показників самоставлення підлітків. Це, насамперед, «самообвинувачення» та товариські

відносини між батьками та дітьми, по-друге, це «внутрішня конфліктність» та ухилення від конфлікту, по-третє «дзеркальне Я» та товариські відносини між батьками та дітьми, далі це – «дзеркальне Я» та домінування матері, «самообвинувачення» та ухилення від конфлікту, «внутрішня конфліктність» та вербалізація.

Таким чином, отримані в процесі емпіричного дослідження дані та їх інтерпретація, допомогли нам зробити висновок, що деякі складові самоствавлення підлітків потребують корекційного втручання. Це «самообвинувачення», «внутрішня конфліктність» та «дзеркальне Я».

Для підвищення рівня самоствавлення, корекції виявлених у процесі емпіричного дослідження складових самоствавлення і враховуючи обґрунтування вибору тренінгу як кращої форми корекції у підлітковому віці було розроблено і реалізовано корекційну програму психологічного втручання. Виконання усіх вправ в рамках проведення тренінгу сприяло покращенню показників самооцінки в цілому і проблемним, емпірично дослідженим структурним показникам самоствавлення: «самообвинувачення», «внутрішня конфліктність» та «дзеркальне Я».

Перевіркою ефективності розробленої й апробованої корекційної програми була оцінка динаміки показників самоствавлення підлітків до проведення корекції і після. «Самообвинувачення» і «внутрішня конфліктність» після здійснення корекційного впливу зменшили своє значення і досягли нижньої межі середнього значення, показник «дзеркальне Я» змінився у бік збільшення. Прогнозовані очікування від психологічного втручання були реалізовані: відбулася корекція самоствавлення підлітків та самооцінки в цілому, підвищення рівня самосвідомості хлопців і дівчат у підлітковому віці, підвищення впевненості в собі та гармонізація образу Я підлітків.

Джерела

1. Андреева И. Г. Исследование особенностей самоотношения подростков / И. Г. Андреева // Гаудеамус. – 2016. – №2. – С. 89-93.
2. Бондарчук О. Сім'я, як осередок соціалізації дитини // Проблеми соціальної захищеності дітей в ринкових умовах. – К.: АЛД, 1998. – 186 с.
3. Горбатиx В. В. Самоствавлення особистості як емоційний компонент самосвідомості [Електронний ресурс] / В. В. Горбатиx. – Режим доступу: <http://bo0k.net/index.php?bid=17084&chapter=1&p=achapter>
4. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении: кн. для учителя / В. А. Кан-Калик. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.
5. Кон И. С. Психология ранней юности: Кн. для учителя / И. С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
6. Максименко С. Д. Психология личности / С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча / За ред. Максименка С. Д. – К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.

7. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека: Парадигмы, проекции, практики: Учеб. пособие для студ. психол. фак. вузов / А. Б. Орлов. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.
8. Петровский А. В. Дети и тактика семейного воспитания / Артур Владимирович Петровский. – М.: Знание, 1981. – 216 с.
9. Семья в психологической консультации: Опыт и проблемы психологического консультирования / [под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина]. – М.: Педагогика, 1989. – 208 с.
10. Ховряк О. Особливості розвитку самоставлення підлітків, що виховуються в неповних сім'ях [Електронний ресурс] / О. Ховряк. – Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/45>
11. Сарджвеладзе Н. И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой. – Тбилиси: «Мешинереба», 1999. – 145 с.

Радкіна Валентина Федорівна

Кандидат педагогічних наук, доцент

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

1.18. Переваги та недоліки дистанційної освіти: психологічний аспект

Існуюча в світі Ковид-ситуація кардинально вплинула на якість життя людини, на форми її діяльності, засоби спілкування, на її особистісні цінності. Реальність вказує на те, що на жаль, таке положення в найближчі роки не переміниться, а, навпаки, може стати ще суворішим. Неможливо не погодитися з думкою, що світ змінився назавжди, і він вже ніколи не буде таким, яким був до 2019 року. А трагедія, що відбувається в Україні з 24 лютого 2022 року в зв'язку з війною з Росією, висуває від суспільства вимоги своєчасного реагування на неочікувані виклики. Тому задача сучасності – знайти такі варіанти, які б зберегли життя людини як найвищу цінність, а покращення її якості – як мету розвитку суспільства.

Одним з таких варіантів є дистанційне навчання, яке вже зарекомендувало себе як якісна форма освіти. Але під впливом актуальних подій воно змінює і свою значущість, і свою спрямованість: від додаткової, альтернативної форми стає обов'язковим і часто єдино доступним. Як карантинний засіб світ його сприймає і вже приймає як реальність нашого часу, що вимагає перебудови не тільки самої освіти, а й людини в цій освіті. У зв'язку з цим головне завдання сучасної освіти – прийняти цей факт, критично до нього поставитися і використовувати його максимально не тільки для отримання найкращого освітнього результату, але і як особливий простір для особистісного зростання людини.

Слід підкреслити, що дистанційне навчання як особлива форма освіти має свою давню історію, причому одні дослідники